

Hunö

Natur

Den mäktiga Gåsfjärden är i öster nästan helt tillstängd av Skälö, Skavdö och Hunö; några av de största öarna i Misterhults skärgård. Hunö ligger mitt i fjärdens utlopp, som korken i en flaska. En blick på sjökortet ger nästan intrycket att Hunö fått sin yttre form av att stora krafter försökt tränga in ön i fjärdmyningen.

Trots att Hunö ligger relativt nära fastlandet, har ön sin största öppna vattenspegel i väst-nordväst, alltså i Gåsfjärdens inre. Passagerna norr och söder om Hunö är smala, ställvis trånga, men de är de enda vattenvägarna in till Blankaholm. Farleden, som går i Skavdösundet norr om Hunö, är sålunda synnerligen väl utprickad.

Hunö tillhör naturmässigt inneskärgården i allt väsentligt och skiljer sig från det närmsta fastlandet i princip endast genom att vara vattenomflutet på alla sidor. Det omgivande fastlandet -framför allt i söder- domineras av höga, branta och skogklädda bergsluttningar. Detsamma gäller Hunö, som är en av skärgårdens högsta öar, om inte den högsta. Den högsta punkten, Hunö böte kallad, ligger 50 meter över havet och upptar merparten av den sydöstra delen av ön. Hunö är -även bortsett från bötet- mycket höglänt och domineras av gles blåbärsskog. Bergrunden utgörs huvudsakligen av kvarts, som på många ställen går i dagen och sprider ett ibland silvergnistrande glitter, men också ett ständigt närvarande milt ljus i skogen. På bötets läsluttning har inlandsisen lämnat ifrån sig mängder av otroligt välslipat stenmaterial i olika storlekar, samlat i väldiga men prydliga högar; välavgränsade och till synes uppbyggda av människohand i former som för tankarna till förhistoriska gravrösen och stensättningar.

De enda låglänta partierna, där landet mjukt glider ner i vattnet, finns mitt på södra stranden, innanför Kuggedalsbukten och Källviken. Det är också här öns få grässvålarna lyser mot sommarsolen och det är sålunda också här människan slagit ner sina bopålar.

Historia

Förhistoria

Hunö var under förhistorisk tid del av en mer vidsträckt arkipelag än dagens, i vilken ingick även de höga bergen på fastlandet i söder. Denna skärgård var flitigt nyttjad även för mer långvarig vistelse, det tyder de många bevarade gravarna från framför allt brons- och järnålder på. Höno böte kröns av det mäktigaste röset på trakten, 12 m i diameter, drygt 1,5 m högt och med stora resta stenar i ring i

rösets yttre cirkel. Mitt i det väldiga området med röjningsrösen strax norr om Hunö gård ligger också resterna av ett mindre röse. Det ligger lågt och undanskynt i terrängen och kan inte ha haft samma eventuella sekundärbetydelse som sjömärke, som röset på bötet. Höjdpartierna på fastlandet söder om Hunö poängteras med rösen och stensättningar, ofta samlade i små grupper. Ingen grav inom området är undersökt.

Mitt på Hunös gårdsplan har ett romerskt mynt påträffats. Det är av koppar och präglat under kejsar Augustus tid (han styrde Rom mellan 27 f Kr och 14 e Kr). För att ha varit ett mynt i omlopp, är det osedvanligt lite slitet. Kejsar Augustus ädla näsa och täta lagerkrans är väl tecknade och lättigenkännliga. Kopparn blänker fortfarande och myntet ser nästan nypräglat ut. Det är ett osedvanligt vackert mynt. Hur och när det hamnade här är förstås omöjligt att uttala sig om, bl a eftersom fyndomständigheterna är helt okända. Då är också allt tänkbart; kanske det tappades från en båt under järnåldern mitt, när framför allt Öland hade stor kontakt med det romerska riket genom handel och legosoldater och mycket mynt var i omlopp även på våra nordiska breddgrader. Kanske någon tidig excentrisk Hunöbo kastade Augustus snett över axeln som ett "offer" inför hustruns besvärliga nedkomst, kanske. Vad vet vi? Fältet är fritt för fantasier.

Hunö böte

Hunö har ju ett synnerligen strategiskt läge mitt i Gåsfjärdens gatt. Vi kan förutsätta att detta föranlett att ön under långliga tider varit någon form av utkik och/eller försvarspunkt. Från Hunö böte har man en otrolig utsikt över skärgården. Om skogen togs bort skulle den bli än vidare och framför allt skulle själv böteberget bli synligt vida omkring. Böte betyder vårdkase och på Hunö böte har det stått en vårdkase, troligen precis bredvid röset. Tyvärr finns det inga spår av någon kase idag. Den omtalades dock 1774. När den första uppfördes är okänt. Hunö ingick, tack vare sin mäktiga höjd, i en gles kedja av höga öar i inneskärgården, på vilka vårdkasor var resta. Vid fara skulle kasan tändas och signalera till nästa kase, men också till folket i bygden, att fara hotade. Ett slags optiskt signalsystem. Järö och Spårö är några av de andra öarna i signalkedjan.

Vårdkasesystemet och bötenamnen har med största sannolikhet sin upprinnelse djupt ner i medeltid, kanske än tidigare. I Upplandslagen, från 1200-talet, regleras bötesvakten (botavardher). Vårdkasarna bestod av vedbål upp till tio meter höga, ibland placerade på underlag som gav gott drag och kunde vara försedda med tjärtunnor för att brinna riktigt bra. De var byggda på höga öar i ett långt system utefter kusten, men med utlöpare också in på fastlandet. Under sommarsäsongen, som var den tid även fiendeflottor seglade, fanns det vid vårdkasarna reglerad vaktjänstgöring. För att bygga upp ett fungerande system av vårdkasor krävs ett omfattanden rent fysiskt arbete, men också en social organisation såväl inom den egna byn som inom hela bötesområdet. Vårdkasesystemet nyttjades till in på 1700-talet i Norrland och tom under Krimkriget vid 1800-talets mitt.

Namn

Namnet Hunö ger oss inga egentliga ledtrådar om när den första nybyggarens slog sig ner på ön. Troligtvis utgör det fornsvenska ordet hun förled i namnet. Hun kunde betyda en hel mängd saker; allt från mansnamnet Hun till ordet för ung man, eller masttopp eller vara ett ord för höjder och åsryggar - för att nämna några. Med största sannolikhet är Hunö ett namn skapat av sjömän på sjömäns

språk, i det här fallet med betydelse av både höjd och i bildlig mening masttopp. Ön som varslade om land, liknades vid hunen på en mast, som ju var det första man såg av ett skepp ute på sjön. Så långt tillbaka vi kan följa namnet i skrift är det också stavat ungefär som idag.

Jordnatur

Fram till år 1521 fanns i princip ingen frälsejord i Misterhults socken. Det mesta jordagodset hörde till kronan. Följdriktigt finns i den äldsta jordeboken över Misterhult upprättad 1543, finns inga självägande bönder, bara landbor som arrenderar sin jord. Också Hunö redovisas som ett kronohemman, alltså av kronan ägt. Hunö ligger vid denna tid i Virums gård. Vid seklets mitt har trots allt ca 13 % av kronans jordagods övergått till frälsenatur, ägd av Görvel Farvelsdotter. Vid hennes död 1605 övergår hennes gods åter till kronan, men bara för att 1610 doneras till Peder Mikaelsson Hammarskiöld i samband med hans adlande. Hunö upptas dock inte bland dessa gårdar, utan fortfar att vara kronogods.

Hammarskiöld d y ägnar sig vid 1600-talets mitt med stor iver åt fastighetsaffärer, han byter, köper och säljer landbogårdar. De inköpta gårdarna övergår följdriktigt till frälsenatur, med vissa undantag, bl a Hunö. Under 1680-talet hamnar Hunö åter i kronans ägo. Mycket av det gods i Misterhult som drogs in till kronan, övergick till militiejord för kavalleriet. Hunö blir därmed augment (dvs ska bidra till försörjningen) till ett rusthåll (nr 43). År 1703 skatteköps Hunö av Johan Hellenstierna. Efter ett drygt sekel övergick Hunö till frälse och skatteköptes åter vid 1900-talets början.

Bosättning

Det medeltida källmaterialet är av många anledningar sparsamt. För att eventuellt finna uppgifter om Hunö krävs en rejäl djupdykning med oändlig tid i bagaget. Frågor som när Hunö koloniserades, av vem och varför kan därför ännu bara besvaras med förmodanden och grova slutledningar. Vi kan på goda grunder förmoda att Hunö liksom troligen merparten skärgårdsöar i socknen togs i människans bruk vid 1400-talets slut eller 1500-talets början.

Den äldsta skriftliga källan är den första jordeboken för Misterhults socken, upprättad 1543, i vilken Hunö redovisas som ett kronohemman. Enligt boskapslängden från 1627 var ön bebodd av en skattepliktig landbo med en osedvanligt stor djurbesättning; två hästar, åtta kor, en ox och en stut, en skock får och en hushållsgris. I längden upptas inget utsäde, vilket betyder att det ännu inte fanns öppen åkerjord på ön. Att Hunö varit något förmer, något större än ett vanligt skärgårdshemman finns mycket som tyder på. En av dessa spridda uppgifter/indicier är daterad 1634 i samband med en ägostrid mellan den förre och den dåvarande ägaren till Tyftingemars säteri i Gladhammars socken. Den förre ägaren, som kallas Sven i Hunö, vinner striden. Det skulle betyda att skärkarlen på Hunö varit storbonde med säteri. Ett annat indicium är den enligt boskapslängden stora djurbesättningen. På Gustaf Klints sjökort, uppmätt på 1780-talet men utgivet 1797, finns två bebyggelsesamlingar markerade på Hunö. En vid dagens bebyggelse med en schablon som skiljer sig från övriga hus i skärgården och texten "Herregård" (Samma schablon återfinns vi på herrgårdar som t ex Adriandsnäs och Helgerum.) Nordost om herrgården finns vid den norra stranden tre hustecken och namnet Källevik utskrivet.

År 1842 delades säteriet Imbramåla, om ett mantal frälse, så att Lindnäs med Adriansnäs kom att utgöra hälften. Till Lindnäs fördes Hunö. Under stora delar av 1800-talet var Hunö boställe för rättsaren på Lindnäs. Först vid 1900-talets ingång (1905 eller 1907) friköptes Hunö från Lindnäs av den dåvarande landbon.

Hunö har trots olika överhöghet -eller kanske tack vare detta- förblivit ett odelat hemman. Det betyder att inga lantmäterikartor upprättas över ön. Våra möjligheter att följa utvecklingen den vägen, är obefintliga. Hunö är än idag en helt oskiftad skärgårdsö. Vissa ytterst få och små avstyckningar för några sommarhus är de enda lantmäteriförrättningar som genomförts på ön.

Försörjning

Hunö är en stor ö, osedvanligt rikt försedd med mångahanda försörjningsmöjligheter. Förutom de genom tiderna livsviktiga näringarna boskapsskötsel och fiske, är tillgången på åkerjord god. De stora arealerna har också till och från möjliggjort ett visst skogsbruk. Berggrunden är så kvartsrik och med så ytligt liggande lager att brytning förekommit under hela 1900-talet. Verksamheten har varit så omfattande att man haft inhyrd arbetskraft som bott i särskilda "arbetarbostäder". Allt eftersom storskaligheten blev ett måste, drogs brotten allt närmre sjön och urlastningskajerna, samtidigt som de blev allt större. Kvartsbrotten bearbetades till långt fram under 1900-talet, men är idag nedlagda.

Av den ekonomiska kartan från 1940 framgår att det på Hunö fanns stora åkerarealer. Vid 1900-talets mitt fann två hästar och tio kor på ön, 14 ha öppen åker mycket skog. Man titulerade sig lantbrukare. Jordbruket har troligen under lång tid varit den viktigaste näringen. Markerna har varit stora nog kräva men också att försörja även ett antal torp på utmarken. Källviken, markerad på Klints sjökort är ett av dem, ett annat Kuggedal på motsatta sidan ön. På Kuggedal bodde också stenarbetare.

Fisket har tidvis varit omfattande. Runt sekelskiftet 1900 arrenderade man vatten från Lindnäs och andra gårdar runt om för att bedriva ett omfattande fiske. I arrendet av Lindnäs vatten har ingick också regelbunden leverans av färsk fisk, sk herrgårdsfisk. Trots detta fiske saknas Hunö i den statistik som upprättades för hela landet 1880; vare strömmingsfiske eller ålfiske är upptaget. 1961 däremot finns två binäringsfiskare på ön med en väldig massa redskap för fjäll- och strömmingsfiske.

1900-talets historiska utveckling på Hunö skiljer sig inte nämnvärt från andra öars senare öden. De traditionella näringarna blir efter seklets mitt allt mindre lönsamma. Det blir allt besvärligare för barn och ungdomar att ta sig till allt mer avlägset liggande skolor, samtidigt som den reglerade skoltiden utökas. Utsikterna att efter avslutad skolgång försörja sig på färdens vis, på fädrens öar blir snart utsiktslös – även om viljan fanns. Jordbruket på Hunö läggs definitivt i malpåse när de sista mjölkorna försvinner under 1960-talet - trots att det under 1950-talet fanns en stam på tio djur.

Bebyggelsen

Än idag domineras Hunö helt av att vara ett odelat hemman med storgårds-, ja nästan herrgårdskaraktär. Närmar man sig ön från Hunösundet möter blicken snart en mäktig gräsbevuxen öppen slänt, som sakta rullar ner i sjön. Från sjöboden ner vid stranden leder en allé spikrakt upp till bostadshuset och den framförliggande trädgården. Bakom och vid sidan av ligger uthus av allehanda slag. Ladugården ligger på behörigt avstånd borta i skogsbrynet i väster. En ståndsmässig uppdelning av mangård och fägård, möjliggjord av de stora ytorna.

Manhuset på Hunö lyser vänligt gult i en annars faluröd omgivning. Huset uppfördes 1918 enligt sin tids alla stilideal. Det bryter med det mesta av den traditionella skärgårdsbebyggelsen utformning. Ett sätt för den 1905 (eller 1907) nyvordne ägaren att markera sin tid, sina ambitioner och föra traditionen vidare kanske. Det brutna taket lyfts på framsidan av en rundad takkupa och fasaden pryds av en glasad veranda. Allt placerat i linje med uppfartsvägen från sjön. Ambitionen att skapa en centralaxel är tydlig. Husets fasad är spritputsad och gul. Slätputsade och vitstrukna dörr- och fönsteromfattningar bryter fasaden med ett försiktigt men dekorativt linjespel.

Det gamla bostadshus, som revs när det nya stod klart, var ett väldigt stort hus i två hela våningar. Av ett suddigt foto att döma hade det en lång historia bakom sig. Det tycks som den ursprungliga huskroppen breddats till nästan det dubbla. Fönstren är småspröjsade, ytterdörren dubbel och av enkla bräder och panelen grov. Inne i huset lär det ha funnits kakelugnar på träfötter, något som hörde kakelugnens barndom under 1700-talets andra del till, men som pga eldfaran senare förbjöds. Detta hus var större än ett sedvanligt skärgårdshus. I sanning en bostad värdigt en rättare på en herrgård.

På grundkartorna för sjökort från 1838-40 är bebyggelsen på Hunö markerad, inte med schabloner utan av huskroppar motsvarande det faktiska antalet och lägena. Här syns en stor samling hus något norr om dagens gårdsplan. Det är omöjligt att urskilja ekonomibyggnader från bostadshus. Men många hus är rejält stora och fyra ligger i en öppen fyrkant ovanför den åkerslänt som skiljer gårdsplanen från vattnet, där en bod med brygga för en gångs skull tydligt är utritad.

Strax bakom det nya bostadshuset ligger ett utedass, som måste anses vara det såväl största som äldsta och mest imponerande i hela skärgården. En i fyrkant timrad stomme under ett tälttak, täckt med klivna trädstammar, sk faltak, rest på höga stenplintar. De nu väderslitna timmerstockarna, som en gång för länge sedan varit rödstrukna, glänser sidenmatt rosaröda i kvällsolens sneda strålar. Därinne finns det plats för flera vuxna och några barn. I sanning ett dass värdigt en herreman.

Samma år som det nya bostadshuset uppfördes, byggdes också en ny ladugård, värdig en storgård. Den restes i skiftesverk som ströks med rödfärg och tjära. Grunden murades av tuktad gråsten till imponerande mått. Det väldiga taket av sadelmodell är ännu täckt av tegel. I fåhusdel är ett oändligt antal fönster insatta för att ge djuren ljus. Alla är mycket nogsamt utformade med foder som målats med vit oljefärg.

Bakom bostadshus och dass ligger en uppsättning uthus av varierande storlek, med varierande funktion, men alla brädslena och rödstrukna.

Av de torp som en gång låg på Hunö återstår endast delar av Kuggedal. Den lilla stugan ligger strax ovanför vattenbrynet vid Kuggedalsbuktens inre strand. En sedvanlig timrad, brädslena och rödstrukna enkelstuga, men med så minimala mått att den måste vara svår för en storvuxen person att röra sig i. Ytterdörren - som trots att den är dubbel- är inte bredare än en normal enkeldörr. Uthusen till torpet är rivna och delvis ersatta med moderna. Nere vid sjön finns en brygga och en bod. På Kuggedal bodde fram till 1900-talets mitt Martellus. Varje kväll satt han på trappan utanför den smala dubbeldörren och njöt av kvällen och solnedgången. Och trots att det lilla torpet ligger tillsynes inklämt innanför stenbrott och öar har det Hunös absolut bästa sjöutsikt; fri sikt åt väster, ända till Blankaholm långt i fjärran. En utsikt värd att njuta.

I samband med kvartsbrytningen uppfördes en bostad till en stenarbetare strax ovanför Kuggedalstorpet. Denna är liksom torpet nu sommarbostäder. Ytterligare några sommarbostäder finns på öns västra del.

Dagsläget

Hunö utgör fortfarande ett odelat hemman. Gården ligger där den alltid har legat och öppnar ännu sin mjuka, vida famn mot sjösidan med bostadshuset vänligt solgult och inbjudande. Några av uthusen har byggts om till gäststugor och några nya gäststugor har kompletterat behovet. Ladugården är tom. Vid bod och brygga trängs nästan året runt ännu några båtar. Inägomarken hålls öppen genom slåtter och bete. Skogen sköts med samma omsorg som tidigare generationer alltid gjort. Mycket är sig likt från förra sekelskiftet. Den stora skillnaden är att ingen längre bor året runt på Hunö. Här liksom mest överallt i skärgården härskar tystnaden.

Vårdkasen på Hunö böte är borta och skogen växer så tätt inpå röset att det inte längre är ett sjömärke. Den mäktiga utsikten kan man njuta från ett utsiktstorn. I söder välver sig inte längre Blå Jungfrun i ensamt majestät över den skogsklädda horisonten; Simpevarps kärnkraftverk med otaliga torn och tinnar i kraftig belysning ritar nu en spretig linje bredvid Jungfruns mjuka kurva.

Dovhjort och mufflonfår håller såväl inägor som utmark öppna. Mången sommarseglare har säkert gnuggat sig i ögonen både en och två gånger inför mäktiga hornkronor i skogsbrynet och jättelika får på bergbranterna.

Stenhuggarbostaden är ombyggd till sommarbostad. Sommarbostad är också Kuggedalstorpet. I närheten av torpet har ytterligare några moderna sommarstugor uppförts. De ligger dock så insprängda i naturens skyddande famn att de från landsidan är svåra att se innan man står mitt framför dem. Från sjön är det lättare.

Den nya delen av stentäkten ligger just invid sjökanten och är genom den uppbyggda utskeppningskajen klart förställd. De gamla små brotten uppe i skogen täcks för varje år som går allt med av kamouflerande mossor och lav.

Skydd och förordningar

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Sjöfartsverkets arkiv

Gårdarna kring Gåsfjäden. CG Petersen, Tjustbygden 1991

Frälsegodsens i Sverige under frihetstiden, fjärde delen. Johan Axel Almquist 1976

Kung Valdemars segelled. Red Gerhard Flink 1995

Sveriges bebyggelse, Kalmar län. 1958

Det medeltida Småland. Aspeland, Sevede och Tuna län. Axelsson, Rahmqvist.
1999

Hunö. Lennart Moberg, Ortnamnssällskapet i Uppsala Årsskrift 1975